

Reformkorok és más korok

VISSZHANG - LXIV. évfolyam, 26. szám, 2020. június 26.

Kornai János újabb cikkében (*1956 - Ahogyan én láttam akkor és látom ma, ÉS, 2020/24., jún. 12.*) visszatér 1956-hoz: mai szemmel értelmezi a több mint hat évtizede történeteket, és elmondja saját akkori történetét. Bemutatja, hogyan vívódott – immár szembefordulva a kommunista eszmével – a reformerszerep és a forradalom, illetve később az ellenállás támogatása között. Reformista lettem – vonja le a következtetést saját magatartásmodelljét illetően. Ezt értelmezem a következőkben.

Mit is jelent reformistának lenni, a rendszer reformja révén törekedni egy jobb világra? Magyarországon az elmúlt hosszú időszakban többször is nagy szerep jutott azoknak, akik reformernek tekintik magukat. Ilyen epizód volt az első Nagy Imre-kormány működése és az 1956 nyári folytatás, és ennek az első reformhullámnak Kornai János is szereplője volt. Első fontos könyvében (*A gazdasági vezetés túlzott központosítása, 1957*) foglalta össze azokat a gondolatait, amelyek részévé váltak a korabeli reformgondolkodásnak. A hatvanas évek közepén vette kezdetét egy újabb ilyen időszak, amikor magyar közgazdászok, társadalomtudósok, közéleti szereplők tömegei kapcsolódtak be mindenekelőtt a gazdasági reformok kidolgozásába és megvalósításába, de történtek óvatos reformok a politikai szférában is. E második hullámnak Kornai nem volt közvetlen részese, de gondolatai ott voltak a reformviták hátterében. A harmadik reformidőszakot a rendszerváltás jelentette a nyolcvanas évek végétől, amikor Kornai ismét fontos könyvvel (*Indulatos röpirat a gazdasági átmenet ügyében, 1989*) kapcsolódott be az átalakulás előkészítésébe, s részt vett később az egészségügyi reformpróbálkozás elveinek átgondolásában is.

Észre kell azonban venni: Kornai cikkében nem reformernek, hanem reformistának nevezi magát, átvéve azt a kifejezést, amelyet ifjúkorának politikai szóhasználatában megbélyegzésként használtak a kommunista ideológusok. Amikor reformistának tekinti magát, negatív állítást tesz: nem híve a robbanásszerű, sokszor erőszakkal kísért politikai változásnak, a forradalomnak. De tulajdoníthatunk a szónak pozitív értelmet is: azt is jelenti, hogy akiről beszélünk, illetve aki magáról ekként beszél, nem fogadja el olyannak a világot, amilyennek találta, hanem változtatni kíván rajta, miközben elutasítja a társadalmi robbanást mint a változtatás útját. Szembe kell néznünk azzal, hogy az effajta szerepnek nem mindig van tere. Abban a három időszakban, amelyek közül kettőben Kornai maga a változások előkészítésének részesévé vált, volt tere. Más időszakokban viszont nemigen. Sztálin halálát egy rövid időszak követte – a Szovjetunióban olvadásnak, Magyarországon új szakasznak nevezték –, amikor a hatalmon levők nyitottak voltak a reformjavaslatokra, hiszen maguk is változtatni kívántak, mégpedig a sztálinizmushoz képest szabadabb viszonyok irányába. 1956 leverését követően, mégpedig nemcsak Magyarországon, hanem a szovjet blokk egészében is jégkorszak követte az olvadást, és a korábbi reformerek a külső és belső emigráció között választhattak. A hatvanas évek közepétől a hatalmon levők újra fogadókésszé váltak a reformjavaslatokra, de a prágai tavasz erőszakos megszakítása után Magyarország kivételével újabb jégkorszak következett, s újra bezárult a tér a reformerek számára, újra a külső és belső emigráció között lehetett csak választani. Nálunk a bukducsoló reformidőszak folytatódott és közvetlenül ment át az új minőséget képviselő harmadikba, a rendszerváltás szakaszába. A rendszerváltással Észtországtól Albániáig mindenütt – átmenetileg Oroszországban is – olyan tág tér nyílt a reformerek számára, amilyenre korábban álmaikban sem gondolhattak. Az, hogy az egypárti diktatúra és a tervgazdaság helyén többnyire békés úton sikerült megteremteni a piacgazdaságot és a parlamenti demokráciát, a reformista megközelítést látszott igazolni.

Magyarországon immár egy évtizede nem reformkort, hanem újabb jégkorszakot élünk át. A hatalmon levők újra nem nyitottak olyan reformjavaslatokra, amelyek szabadabbá tennének bennünket. Feltehető

persze a kérdés: vajon indokolt-e jégkorszakról beszélni, amikor a polgárok még mindig szabadabban élhetnek – beszélhetnek, írhatnak és olvashatnak, utazhatnak –, mint a hatvanas, hetvenes, nyolcvanas években, amelyeket egyébként a bukdácsoló, mégis szabadságkiterjesztő reformok időszakaként jellemeztem? Kétségtelen, ha pillanatfelvételt készítünk, mondjuk, 1985-ről és 2015-ről, a 2015-ös felvételen látjuk magunkat szabadabbnak. Ugyanakkor a kései Kádár-korszak dinamikáját a szabadság fokozatos kiterjesztéseként élhettük át, az Orbán-korszakot viszont szabadságunk fokozatos, ugyanakkor egyenes irányú szűkítéseként szenvedjük el. (Mellesleg hasonlóképpen paradox helyzetet látunk Vlagyimir Putyin Oroszországában vagy Jarosław Kaczyński Lengyelországában is.) A korábbi reformerek számára megint a (belső vagy külső) emigráció kínálkozik, bár manapság – éppen, mivel ez az új jégkorszak statikusan nézve szabadabb helyzetet jelent – megmarad a nyilvános szembeszegülés lehetősége is. Ezzel él Kornai, amikor az utóbbi évtizedben a magyarországi helyzetet elemző cikkeiben – leginkább a 2011-es *Számvetésben* és a 2015-ös *U-kanyarban* – a kialakult helyzet pontos jellemzésével ad eligazítást azoknak, akik a szabadságkiterjesztő átalakulás útját keresik, hasonlóan ahhoz, ahogy évtizedekkel ezelőtt, fiatalon a *Túlzott központosításban* tette.